

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Дмитро ШВЕЦЬ

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Андрія ШКАРАБАНА на тему: «Кримінальний
процесуальний статус військовополоненого в Україні» поданої на здобуття
ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081
«Право»**

Кафедра кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, заслухавши на розширеному засіданні публічну презентацію наукових результатів дисертації Андрія ШКАРАБАНА на тему: «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні», а також оцінку рецензентів та учасників фахового семінару, проведеного 27 лютого 2026 року, констатує наступне:

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах міжнародного збройного конфлікту на території України перебуває значна кількість військовополонених, що обумовлює необхідність чіткого нормативного визначення їх правового та, зокрема, кримінального процесуального статусу в національній системі правосуддя. Відповідно до даних з відкритих джерел станом на кінець травня 2025 року з початку повномасштабного вторгнення між Україною та рф відбулося 67 обмінів військовополоненими, під час яких Україна повернула 5757 осіб.

За останніми даними, які озвучив 14 лютого 2026 року Президент України Володимир Зеленський, рф утримує близько 7 тисяч українських військовополонених, Україна – понад 4 тисячі військовополонених.

Питання правового статусу військовополонених регламентується нормами міжнародного гуманітарного права, передусім положеннями Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція), а також Додатковими протоколами до Женевських конвенцій 1977 року. Відповідно до цих актів, військовополонені користуються спеціальним правовим режимом, що передбачає гарантії гуманного поводження, судового захисту та заборону притягнення до відповідальності за сам факт участі у воєнних діях на боці держави-учасниці конфлікту. Водночас, у разі вчинення військовополоненим воєнних злочинів або інших кримінальних правопорушень, держава, що утримує, має право здійснювати кримінальне переслідування з

дотриманням визначених міжнародних стандартів справедливого судочинства.

Упродовж тривалого часу національне кримінальне процесуальне законодавство України не містило положень, що дозволяли б регулювати участь військовополонених у кримінальному процесі. Ця правова прогалина призводила до неоднозначного застосування норм права, порушення прав військовополонених, виходила за межі правового поля та ускладнювала міжнародну правову комунікацію. Водночас потреба в кримінальному переслідуванні комбатантів вимагає чітких і гуманістично обґрунтованих правових рішень.

Прийняття Закону України № 2472-ІХ від 28.07.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» стало значним кроком у напрямку формування нормативних засад для забезпечення прав таких осіб, визначення їхнього процесуального статусу, порядку проведення слідчих (розшукових) дій, забезпечення правової допомоги, звернення із заявами, скаргами, участі в обміні тощо.

Водночас, аналіз слідчої та судової практики, дозволяє констатувати, що національне законодавство України, зокрема КПК України, повною мірою іще не містить комплексного та системного регулювання процесуального статусу військовополоненого як окремого суб'єкта кримінального провадження. Наявні норми визначають загальні підстави кримінальної відповідальності, порядок здійснення досудового розслідування та судового розгляду, однак не враховують специфіки поєднання міжнародно-правового статусу військовополоненого із його процесуальним становищем підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого. Така нормативна невизначеність породжує низку теоретичних і практичних проблем, зокрема щодо порядку повідомлення про підозру, застосування запобіжних заходів, забезпечення права на захист, участі перекладача, доступу до міжнародних гуманітарних організацій, а також співвідношення режиму військового полону з режимом тримання під вартою в межах кримінального провадження та ін.

Окремої наукової та практичної уваги потребує питання участі у кримінальному провадженні осіб, звільнених із полону, які є громадянами України. Після звільнення такі особи втрачають міжнародно-правовий статус військовополоненого, однак можуть виступати у кримінальному провадженні в якості потерпілих або свідків у кримінальних провадженнях щодо воєнних та інших міжнародних злочинів.

Специфіка правового становища цієї категорії осіб полягає у поєднанні формальної втрати статусу військовополоненого з фактичним вчиненням щодо них протиправних дій при поводженні як з військовополоненими, збереженням особливих обставин, пов'язаних із пережитими фізичними та психологічними травмами, порушенням фундаментальних прав, перебуванням у стані підвищеної вразливості. Участь у кримінальному провадженні для таких осіб нерідко пов'язана з повторною травматизацією, ризиками психологічного тиску

та необхідністю неодноразового відтворення подій, що мали місце під час незаконного утримання, натомість дотепер цим питанням не приділено належної уваги у доктрині кримінального процесу.

З початку збройного конфлікту у 2014 році лише два монографічних дослідження з кримінального процесу торкалися проблематики участі військовополонених у кримінальному провадженні: О. В. Лазукової (м. Харків, 2018 рік) та Г. К. Тетерятник (м. Одеса, 2021 рік). Повномасштабне вторгнення, внесення «воєнних» змін до законодавства України інтенсифікувало наукові розвідки, спрямовані на теоретичне осмислення участі військовополонених у кримінальному провадженні. Їм присвячені окремі публікації О. М. Броневицької, І. В. Гловюк, О. В. Капліної, А. В. Коваленка, М. І. Пашковського, О. В. Таран, Т. Г. Фоміної та ін.

Водночас, на рівні комплексного дослідження процесуального статусу військовополонених у кримінальному провадженні України – з урахуванням національного і міжнародного контекстів – комплексної роботи поки що не проведено.

Отже, проведення комплексного ґрунтовного наукового дослідження у цій сфері дозволить не лише усунути існуючі прогалини, а й запропонувати узгоджені правові механізми, що відповідатимуть принципам гуманізму, справедливості та верховенства права в умовах збройного конфлікту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р) пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21. Дисертацію виконано в напрямку науково-дослідної тематики Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (№ держреєстрації 0121U113930) на 2021-2024 роки, (№ держреєстрації 0124U005075) на 2024-2027 роки, а також п. 11 та 14 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21.05.2024 № 326.

Мета дисертації полягає в отриманні наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо змісту кримінального процесуального статусу військовополоненого в Україні, а також формування на цій основі

науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- проаналізувати поняття, ознаки та правовий статус військовополоненого за міжнародним правом;
- з'ясувати категорію «військовополонений» в законодавстві України;
- визначити міжнародно-правові стандарти кримінального провадження щодо військовополонених та їх імплементацію у КПК України;
- дослідити участь військовополонених у проведенні слідчих (розшукових) дій;
- проаналізувати процесуальний статус особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого;
- встановити особливості кримінального провадження щодо особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого;
- виділити особливості кримінального провадження за участю осіб, звільнених з полону;
- означити прогалини та суперечності у чинному законодавстві України щодо процесуального статусу військовополонених та осіб, звільнених з полону, та запропонувати шляхи їх усунення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з участю військовополонених у кримінальному процесі.

Предметом дослідження є кримінальний процесуальний статус військовополоненого.

Методологічна база дослідження ґрунтується на чотирьохрівневій системі методології сучасного правознавства, яка охоплює загальнофілософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові та конкретнонаукові методи пізнання. Її застосування зумовлене міжгалузевим характером теми, що поєднує положення міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та національного кримінального процесуального законодавства України. Комплексне використання зазначених методів забезпечило системність, об'єктивність і наукову виваженість отриманих результатів, а також дозволило сформулювати теоретично обґрунтовані та практично значущі висновки й пропозиції.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням кримінального процесуального статусу військовополоненого в Україні, у межах якого цей статус проаналізовано як самостійну, складну та багаторівневу правову конструкцію, що формується на перетині норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та національного кримінального процесуального законодавства.

До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

уперше:

– сформульовано авторську теоретичну дефініцію: особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, як спеціального (гібридного) суб'єкта кримінального провадження, процесуальний статус якого є формою юридичної фікції, що полягає у тимчасовому застосуванні до підозрюваного, обвинуваченого або засудженого окремих елементів процесуального режиму військовополоненого з метою забезпечення реалізації рішення про обмін у межах міжнародного збройного конфлікту. Такий статус має функціональний характер і поширюється виключно на процесуальні механізми у кримінальному провадженні, безпосередньо пов'язані з організацією та здійсненням обміну;

– розроблено концепцію законодавчого врегулювання особливостей кримінального провадження щодо військовополонених шляхом: 1) доповнення КПК України окремим розділом, який встановлює, що порядок кримінального провадження щодо військовополонених визначається загальними правилами з урахуванням імперативних вимог міжнародного гуманітарного права; 2) нормативного усунення колізії між ч. 1 ст. 103 III Женевської конвенції та ст. 197 КПК України щодо строків досудового тримання під вартою; 3) імплементації інституту «допомоги товариша-полоненого», передбаченого ст. 105 III Женевської конвенції; 4) визначення процесуального порядку участі держави-покровительки (або її замітника) у кримінальному провадженні; 5) доповнення ст. 3 КПК України окремою дефініцією «військовополонений» для забезпечення правової визначеності та відмежування цього суб'єкта від особи, щодо якої прийнято рішення про обмін;

– розроблено потерпілоорієнтовану (survivor-centered) модель участі у кримінальному провадженні осіб, звільнених з полону, як нетипових потерпілих і свідків, чия підвищена вразливість, зумовлена наслідками полону, а специфічна роль у доказуванні у справах про міжнародні злочини потребують спеціального процесуального режиму. Запропоновано нормативно визначити такий режим через запровадження категорії «особливо вразливий учасник кримінального провадження» (узгодженої з мінімальними стандартами Директиви 2012/29/ЄС) та закріпити комплекс гарантій мінімізації повторної травматизації, зокрема: травмоінформований підхід, відкладення допиту до стабілізації стану, обов'язкове залучення психолога та/або лікаря під час С(Р)Д (шляхом змін до ст. 224 КПК України і введення ст. 227-1 КПК України), а також розширене застосування депонування показань у порядку ст. 225 КПК України;

– обґрунтовано, що попередження військовополоненого-свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання або відмову від їх надання (ст. 384, 385 КК України) має ознаки непрямого примусу та суперечить гуманітарному режиму поводження з військовополоненими, встановленому міжнародним гуманітарним правом. Доведено, що механічне поширення класичного процесуального обов'язку свідка на військовополоненого без урахування його спеціального міжнародно-правового статусу створює ризик порушення міжнародних зобов'язань України та принципу гуманності;

удосконалено:

– критерії розмежування правового статусу громадян України, які воювали на боці ворога, залежно від характеру їх участі у конфлікті, зокрема: добровільна участь у збройних формуваннях держави-агресора; участь у складі окупаційних адміністрацій або квазівійськових формувань; примусова мобілізація на тимчасово окупованих територіях; виконання допоміжних функцій без безпосередньої участі у бойових діях;

– сформульовано комплексні критерії відмежування комбатантів від інших озброєних формувань (зокрема представників поліції, росгвардії, ОМОН, приватних військових компаній) для цілей визначення їх потенційного статусу військовополоненого, з урахуванням: функціонального підпорядкування збройним силам, організаційної структури, відкритого носіння зброї, наявності командування та відповідальності, фактичної участі у бойових діях;

– наукові підходи щодо правової природи скасування запобіжного заходу в порядку ст. 201-1 КПК України, який характеризується публічно-правовим, безпеково-гуманітарним характером і є спеціальним процесуальним механізмом реалізації позапроцесуального владного рішення уповноваженого органу щодо обміну підозрюваного, обвинуваченого як військовополоненого. У межах цієї процедури судовий контроль набуває переважно верифікаційного (формального) змісту: правовими підставами для ухвалення рішення виступають факт прийняття рішення про передачу особи для обміну та наявність її письмової згоди, тоді як оцінка ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, обґрунтованості підозри, а також перевірка пропорційності процесуального примусу не мають значення для результатів розгляду;

– позицію щодо нормативного закріплення у ст. 314 КПК України порядку прийняття рішення про здійснення судового провадження *in absentia* на стадії підготовчого провадження з метою забезпечення правової визначеності, системності стадій кримінального процесу та єдності судової практики та запобіганню розширеного застосування ч. 3 ст. 323 КПК України поза межами предмету регулювання;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи до забезпечення ефективності та оперативності кримінального провадження щодо військовополонених, що базуються на узгодженні вимог міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та практики ЄСПЛ із принципами справедливого суду й заборони примусу. Обґрунтовано, що оперативність такого провадження повинна реалізовуватися через процесуальні механізми, які забезпечують добровільність участі, недопустимість будь-яких форм тиску та збереження балансу між публічним інтересом і гарантіями прав людини, з урахуванням спеціальних гарантій, передбачених МГП для військовополонених і забезпечення їх прав;

– доведено необхідність нормативного та доктринального розмежування понять «допит», «опитування», «інтерв'ю» та «розмова» з метою забезпечення точного відтворення змісту міжнародних договорів, збереження гуманітарної

природи правового режиму військового полону та дотримання гарантій прав військовополонених;

– наукове обґрунтування про застосування методик процесуального інтерв'ю при проведенні допиту військовополонених та осіб, звільнених із полону, як таких, що забезпечують поєднання стандартів міжнародного гуманітарного права, принципу добровільності та заборони примусу з вимогами ефективності кримінального провадження та запровадження системи пріоритетного тріажування військовополонених та осіб, звільнених з полону з урахуванням інформаційної значущості, психоемоційного стану та процесуальної терміновості;

- запровадження категорії особливо вразливого учасника кримінального провадження.

Внесені пропозиції щодо змін і доповнень до чинного законодавства.

Практичне значення одержаних результатів проведеного дослідження полягає у тому, що викладені у дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають науково-теоретичне значення, можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для проведення подальших наукових досліджень щодо правового статусу військовополоненого в Україні;

– *правотворчій діяльності* – для подальшого удосконалення чинного законодавства щодо кримінального процесуального статусу військовополоненого в Україні;

– *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності практичної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду у провадженнях за участі військовополоненого;

– *освітньому процесі* – під час підготовки дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право України», «Міжнародне кримінальне право та міжнародне співробітництво у запобіганні злочинності» у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з титульного аркушу, анотації, вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Особистий внесок здобувача. Сформульовано положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі особистих досліджень внаслідок опрацювання та аналізу наукових, нормативних джерел і судової практики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи опубліковані на таких науково-практичних заходах: міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання кримінального провадження в сучасних умовах» (м. Одеса, 31 травня 2023 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 22-23 лютого 2024 р.); круглому столі «Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства» (м. Львів, 23 травня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у 6 наукових

публікаціях, серед яких 3 наукові статті у наукових виданнях категорії Б, та 3 тез виступів на науково-практичних заходах.

Наукові праці, в яких опубліковано наукові результати дисертації:

1. Шкарабан А.В. Поняття, ознаки та правовий статус військовополоненого за міжнародним правом. Держава та регіони. Серія: Право, 2023. № 4 (82). том 2. С. 45-53. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.9>.

2. Шкарабан А.В. Визначення поняття «військовополонений» в національному законодавстві. Європейські перспективи. 2024. № 4. С. 348-355. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.48>.

3. Шкарабан А.В. Правова природа особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, у кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2025. № 5. С. 487-496. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.62>.

4. Шкарабан А.В. Поняття «військовополонений» у міжнародному гуманітарному праві. Актуальні питання кримінального провадження в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 266-270.

5. Шкарабан А.В. Порухення прав військовополонених у збройному конфлікті росії проти України. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22-23 лютого 2024 р.) / упор. У.О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 1035-1040.

6. Шкарабан А.В. Права військовополоненого відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали круглого столу (Львів, 23 травня 2025 р.) / Н.Р. Лащук, Л.П. Брич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 120-126.

7. Шкарабан А.В. Врахування особливостей кримінального процесуального статусу військовополоненого органами та підрозділами системи МВС України. Методичні рекомендації.

Розроблено відповідно до пункту п.п. 11 та 14 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21.05.2024 № 326 «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки», передбачає проведення наукових досліджень у напрямі забезпечення якості та доступності послуг, що надаються органами та підрозділами МВС України в умовах дії правового режиму воєнного стану та післявоєнний період.

У дисертації «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» та у методичних рекомендаціях «Врахування особливостей кримінального процесуального статусу військовополоненого органами та підрозділами системи МВС України» не використано інформацію з грифом «Для службового користування» відповідно до наказу МВС України від 12.07.2023 №

573 «Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службу інформацію» та наказу Національної поліції України від 01.09.2023 № 810 «Про внесення змін до Переліку відомостей, що становлять службу інформацію в системі Національної поліції України».

З огляду на викладене, можна резюмувати, що дисертація Андрія ШКАРАБАНА на тему: «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», містить елементи наукової новизни, а її результати мають теоретичне і практичне значення для науки кримінального процесуального права:

1) містить елементи наукової новизни, а її результати мають теоретичне і практичне значення для вітчизняної юридичної науки;

2) відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також положенням освітньо-наукової програми «Право» для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії – за спеціальністю 081 «Право» у Львівському державному університеті внутрішніх справ;

3) відображена в 6 публікаціях, зокрема: 3 статтях у наукових фахових виданнях категорії Б, 3 публікаціях у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях, що демонструє повноту попереднього оприлюднення результатів дослідження;

4) виконана дисертантом самостійно, отримані теоретичні висновки і результати демонструють особисті дослідження автора;

5) рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні кафедри:

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права

та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор **Роман МАКСИМОВИЧ**